

*В. В. Жовнер,
аспірант кафедри фінансів,
Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь*

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ В УКРАЇНІ: АСПЕКТ ЦИКЛІЧНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ

*V. Zhovner,
Post graduate student of Finance chair, National University of State Tax Service of Ukraine, c. Irpin*

TAX BENEFITS IN UKRAINE: CYCLICITY AND EFFICIENCY ASPECT

У статті розглянуто питання циклічності надання податкових пільг в Україні. Автор також проводить оцінку ефективності надання податкових пільг в Україні за допомогою SVAR-підходу. У результаті проведених розрахунків автор робить висновок про ациклічність надання податкових пільг в Україні та їх загальну неефективність.

In the article question of tax benefits cyclicity in Ukraine addressed. The author also assesses the effectiveness of tax benefits in Ukraine using SVAR-approach. As a result of the calculations author concludes tax benefits acyclicity in Ukraine and their aggregate inefficiency.

Ключові слова: податкові пільги, економічні цикли, ефективність, фіскальна політика, дискреційні дії уряду.

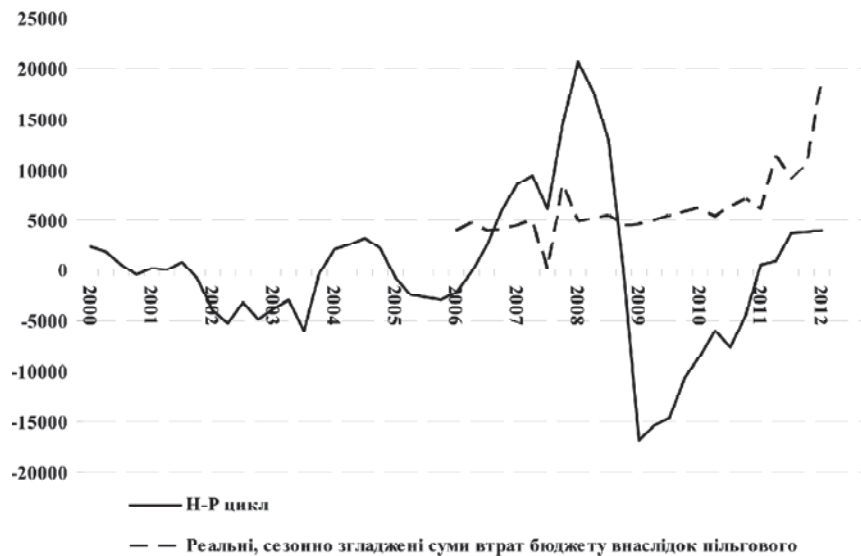
Key words: tax benefits, economic cycles, efficiency, fiscal policy, discretionary government action.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання доцільності фіскального стимулювання економіки завжди було актуальним для макроекономічної теорії та процесу вироблення практичних заходів фінансової політики. На теоретичні аспекти даної проблеми в контексті застосування податкових пільг автор звертав увагу у попередньому дослідженні [1]. Однак, теоретичні положення потребують емпіричної верифікації. У даному дослідженні ми приділимо увагу аналізу динаміки застосування податкових пільг в Україні як одному з інструментів фіскального стимулювання економіки. Зокрема, в даному дослідженні автор проаналізує параметри циклічності застосування податкових пільг в Україні. Такі заходи фіскальної політики часто є проциклічними в економіках, що розвиваються. Це означає, що фіскальна політика у такому разі не є інструментом активного впливу з боку уряду на економіку. Також автор ставить перед собою завдання визначити агреговану ефективність податкових пільг в Україні, що має значення для відповіді на питання про доцільність подібного стимулювання економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Циклічність макроекономічної політики в Україні досить активно досліджувалась на прикладі монетарних інструментів впливу на економіку [2; 3; 4], фіскальна політика, однак, загалом залишалась поза увагою макроекономістів. У своїх дослідженнях вітчизняні вчені доходили висновку, що монетарна політика має контрциклічний характер, хоча і обмежено впливає на економіку через численні інституційні проблеми. У зарубіжній літературі проблема виділення циклів економіки та визначення параметрів циклічності фінансової політики є досить відомою і актуальною. У своїх дослідженнях економісти в основному аналізують проблеми коректного виділення циклів мароекономічної динаміки та ідентифікації дискреційних дій уряду у сфері монетарної та фіскальної політики [5; 6; 7]. Основний висновок даних досліджень полягає в наступному — монетарна політика є контрциклічним інструментом, фіскальна політика часто є проциклічною в економіках, що розвиваються. Ефективність фіскальних стимулів для економіки також досить активно обговорюється в академічній літе-

Рис. 1. Бізнес-цикли української економіки і динаміка бюджетних втрат від надання податкових пільг (млн грн.)

ратурі, ця дискусія є досить давньою, оскільки відповідь на дане питання визначає характер економічної політики (неокейнсіанська чи неокласична) [8; 9; 10; 11]. У даній полеміці досить важко знайти певний консенсус, оскільки результати зазвичай залежать від того, до якої наукової школи належить дослідник і які припущення зроблено при побудові емпіричної моделі. У вітчизняній літературі також проводились дослідження ефективності бюджетно-податкових важелів впливу на економічну динаміку, в результаті чого було зроблено висновок про загальну неефективність таких інструментів [12]. Зазначимо, що моментом, якому не приділяється достатньо уваги у проаналізованих дослідженнях, є ефективність саме податкових пільг як фіскального інструменту.

ЦІЛІ СТАТТІ

У даній статті автор ставить перед собою ціль визначити характер відношення між економічною динамікою та застосування податкових пільг в Україні, а також оцінити загальну ефективність пільг, що надаються податковою системою підприємствам.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для оцінки параметрів циклічності надання податкових пільг необхідно оцінити кореляцію між дискреційними рішеннями уряду по наданню пільг та циклами економічної динаміки. Виділення циклів економіки може здійснюватись за допомогою ряду методів [13], найбільш поширеним з них є фільтр Ходріка-Прескотта (Hodrick-Prescott filter), який і використовується нами в даному дослідженні.

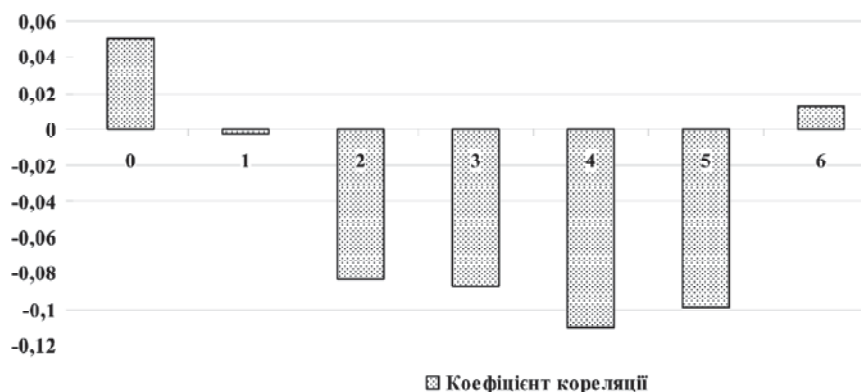
Для оцінки циклічності фіскальної політики однією з головних проблем є виділення дискреційних дій уряду при формуванні бюджету країни. Складнощі полягають у тому, що динаміка фіскальних показників може бути спричинена як автоматичною реакцією на економічні умови, так і ціленаправленими діями уряду в цій сфері. Розділити ці два види коливань досить важко. У нашому випадку дана проблема значно спрощується, оскільки надання податкових пільг великою мірою належить до дискреційних заходів податкової політики уряду. Тобто коливання, що спостерігаються у динаміці втрат бюджету від надання податкових пільг, великою мірою є наслідком дискреційної податкової політики.

Перед оцінкою кореляції між обсягом надання податкових пільг в Україні та бізнес-циклами суми наданих пільг було приведено у постійні ціни 2007-го року та видалено сезонність. Отримані часові ряди представлено на рисунку 1.

Для того, щоб виявити, як співвідноситься динаміка надання податкових пільг і бізнес-циклу, було розраховано кроскореляції з максимальним лагом у 6 кварталів. Отримані результати не дозволяють зробити висновки про певну ціленаправленість у наданні податкових пільг в Україні. Суми бюджетних втрат від надання податкових пільг є ациклічними (рис. 2).

Аналіз отриманих коефіцієнтів говорить про те, що надання податкових пільг як інструмент фіскальної політики є ациклічним, ми не виявили статистично значимого зв'язку з циклічними коливаннями ВВП.

Констатація ациклічності надання податкових пільг в Україні логічно веде до питання оцінки ефективності надання податкових пільг в Україні. Загалом методи оцінки впливу фіскальних шоків на економіку можна поділити на:

Рис. 2. Коефіцієнти кореляції між бізнес-циклом та сумами бюджетних втрат від надання податкових пільг в Україні (2006 — 1 кв. 2012 рр.)

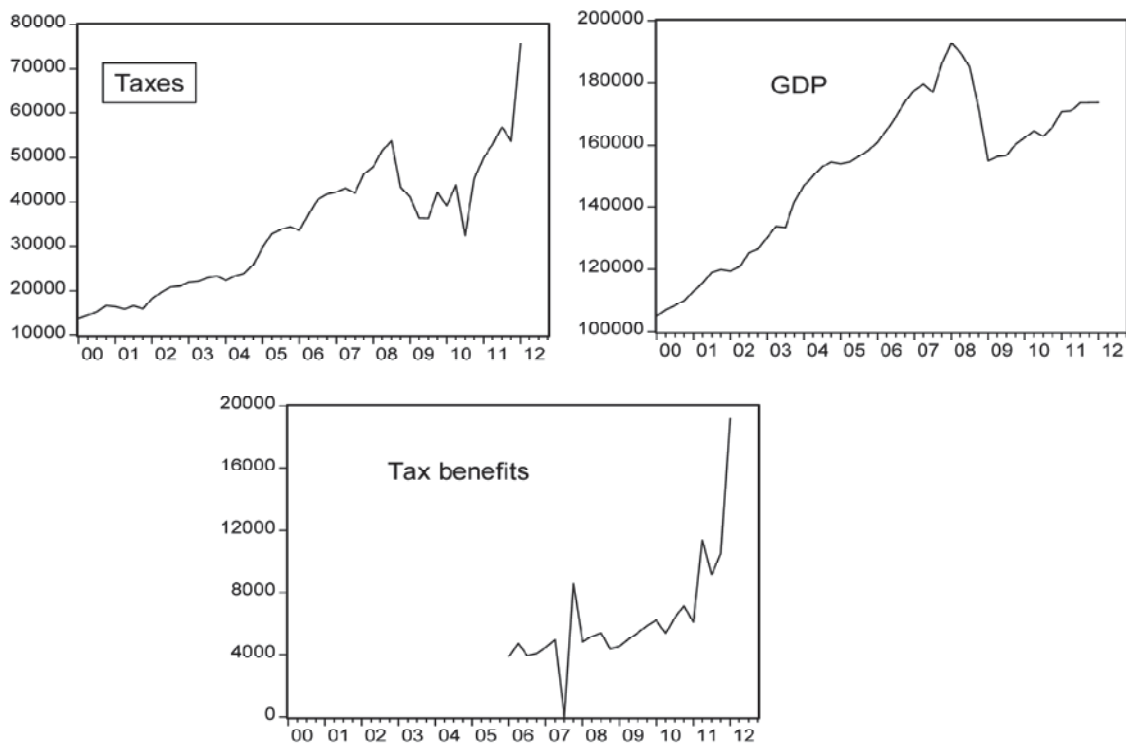

Рис. 3. Динаміка податкових надходжень (Taxes), ВВП (GDP) та податкових пільг (Tax benefits) в Україні (тис. грн.)

Таблиця 1. Тести на стаціонарність часових рядів податкових надходжень та втрат бюджету від надання податкових пільг в Україні

Назва тесту	ADF-GLS ¹ (H0: $\rho=1$)		KPSS (H0: $\rho \neq 1$)	
	t-статистика тесту	Імовірність H0	LM-статистика тесту	Імовірність H0
Податкові надходження				
Включено тренд і константу	-3,85	$p < 0,01$	0,077	$p > 0,1$
Включено константу	0,729	$p > 0,1$	0,07	$p < 0,01$
Втрати бюджету від надання податкових пільг				
Включено тренд і константу	- 2,91	$p > 0,05$	0,18	$p < 0,05$
Включено константу	0,35	$p > 0,1$	0,69	$p < 0,05$

¹ Кількість лагів в регресії для проведення тесту підбиралась таким чином, щоб прибрати автокореляцію залишків. Якщо $\rho = 1$, то часовий ряд містить одиничний корінь і є нестационарним.

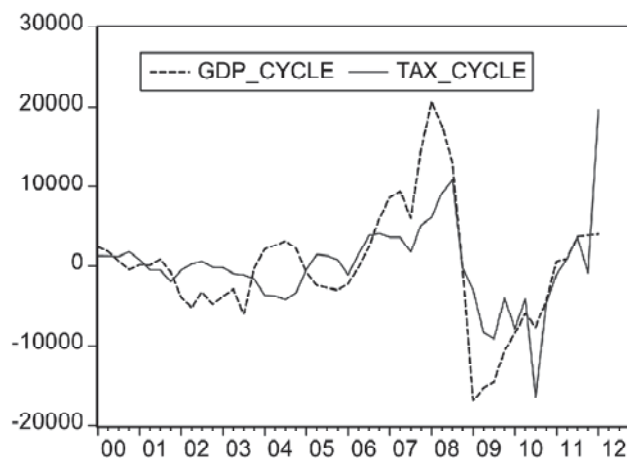

Рис. 4. Динаміка циклічних коливань ВВП та податкових надходжень в Україні (тис. грн.)

1) методи на основі найпростіших регресій (benefit-cost analysis);
 2) аналіз на основі модифікацій векторно-авторегресійних моделей (VAR, SVAR, VECM, SVECM);

3) динамічні стохастичні моделі загальної рівноваги (dynamic stochastic general equilibrium models);
 4) теорія ігор.
 Концентруючись на статистичних методах, у при-

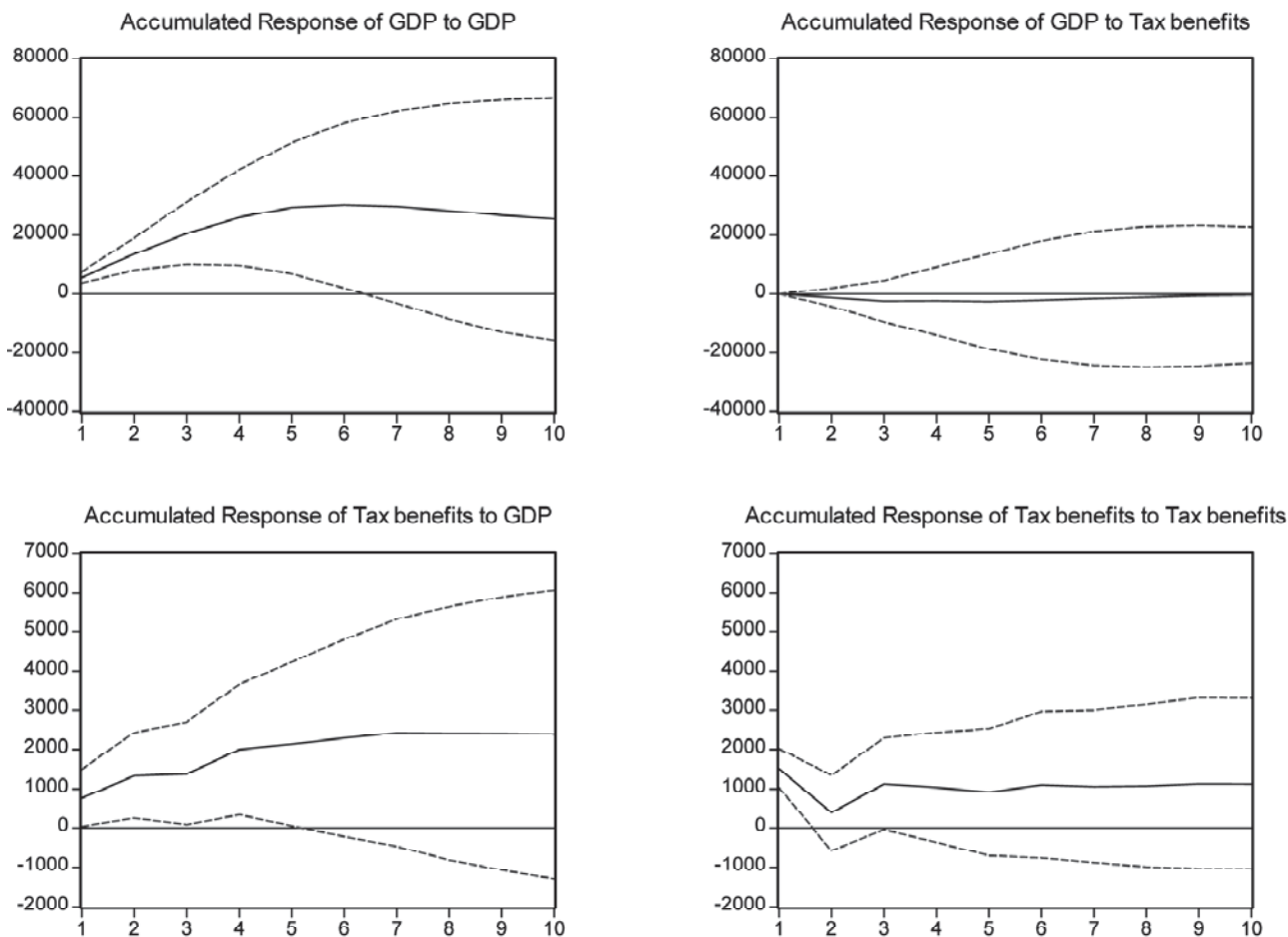

Рис. 5. Акумулятовані відгуки змінних на шоки втрат бюджету від надання податкових пільг та рівня випуску

кладних дослідженнях використовується два основні підходи до оцінки мультиплікатора, при цьому основною проблемою є ідентифікація дискреційних дій уряду у фінансній сфері. Перший підхід передбачає дослідження ефектів військових витрат уряду на рівень випуску продукції, що значно зростають у період війн і є заданими екзогенно, тобто не пов'язані з попередніми макроекономічними обставинами [14; 15]. Однак, даний підхід має свої обмеження для застосування, оскільки великі військові конфлікти відбуваються не так часто. По цій причині даний метод неприйнятний і для України. Іншою перешкодою для застосування цього методу є значні зміни варіації макроекономічних показників у періоди військових дій, що не дає можливості застосувати прості економетричні моделі. Другим підходом для ідентифікації мультиплікатора є структурні векторно-авторегресійні моделі (SVAR) [16; 17], які будуються на основі попередніх уявлень дослідника про динаміку випуску продукції та фінансової політики. Даний підхід є більш прийнятним для економіки України, тому він буде використаний нами для відповідних оцінок.

Схематично SVAR-аналіз можна представити наступним чином: будуються VAR-модель, яка у наведеному вигляді представлена рівнянням (1)

$$AY_t = C(L)Y_{t-1} + DZ_t + B\varepsilon_t \quad (1),$$

де Y_t — ендогенні змінні;

Z_t — екзогенні змінні;

ε_t — похибка;

A, C, D, B — матриці відповідних коефіцієнтів. Шляхом алгебраїчних перетворень можна показати, що:

$$Y_t = A^{-1}C(L)Y_{t-1} + A^{-1}DZ_t + A^{-1}B\varepsilon_t \quad (2),$$

$$u_t = A^{-1}B\varepsilon_t \rightarrow Au_t = B\varepsilon_t \quad (3).$$

При цьому дослідник зацікавлений саме у значеннях коефіцієнтів у матрицях A та B , оскільки вони вказують на вплив дискреційних змін у досліджуваних процесах на певний об'єкт. Взаємодію змінних можна представити у вигляді системи рівнянь, куди входять як структурні шоки, так і похибки з VAR-системи. Якщо вважати, що g — бюджетні видатки, t — податкові надходження, x — обсяг випуску, то отримаємо систему:

$$\begin{cases} g_t = a_1x_t + a_2e_t^g + e_t^g \\ t_t = b_1x_t + b_2e_t^g + e_t^t \\ x_t = c_1t_t + c_2g_t + e_t^x \end{cases} \quad (4).$$

Оцінка ефектів надання податкових пільг економіці України оцінювалась нами на основі наступних даних: ВВП, сукупні податкові надходження, обсяг втрат бюджету від надання податкових пільг. У дослідженні використовувались поквартальні дані для періоду 2000—2012 рр., крім податкових пільг. Усі дані було дефльовано і приведено у ціни 2007-го року, також було проведено коригування на сезонність, отримані часові ряди наведено на рисунку 3.

З представленого рисунку видно, що досліджувані часові ряди є нестационарними. Уявлення про характеристики тренду, що міститься в часових рядах податкових надходжень та втрат бюджету від надання податкових пільг можна отримати, провівши тест на одиничний корінь, результати якого наведено в таблиці 1.

Результати тестів вказують на нестационарність рядів даних і присутність в них стохастичного тренду. Винятком є податкові надходження, які ідентифіковані тестом як тренд-стационарний процес. Такий резуль-

тат не є дивним, оскільки, якщо проаналізувати графік, то можна побачити, що структурний шок, який пережила економіка України в кінці 2008-го року, значно менше відобразився на податкових надходженнях, ніж на ВВП. Найвнішній лінійного тренду в податкових надходженнях є досить сумнівний, адже він повинен бути пов'язаним із загальноекономічними тенденціями розвитку економіки. Для видалення тренду з часового ряду податкових надходжень ми застосували фільтр Ходріка-Прескота, який виділив тренд, близький до лінійного. Стандартні тести на одиничний корінь часто не можуть точно ідентифікувати характер тренду, в даному випадку це було спричинено меншими відносними коливаннями сплачених податків у період кризи, ніж ВВП.

Візуальний аналіз динаміки коливань ВВП та податкових надходжень навколо довгострокових трендів свідчить про певні закономірності (рис. 4). До 2007-го року податкові платежі (не податкова політика) мали проциклічну форму — платежі зростали під час економічного спаду і скорочувались під час циклічного росту. Після 2007-го року ситуація змінилась і податкові платежі почали рухатись унісон з циклом ВВП. Пояснення цьому явищу ми бачимо в тому, що у роки кризи економічні потрясіння були настільки сильними, що державні податкові органи не змогли залишити підконтрольною динаміку податкових платежів, і податкові надходження різко скоротились разом із економічними показниками.

Оскільки при використанні загальних податкових надходжень як змінної, що ідентифікує податкову політику, результати розрахунків можуть бути зміщеними через проблеми ідентифікації шоків податкових надходжень, нами було використано дані по податковим пільгам для більш експліцитного введення використання податкових пільг як інструменту регулювання в системі рівнянь. Значимо, дані по втратах бюджету від надання податкових пільг мають досить погані статистичні властивості. По-перше, кількість спостережень скорочується до 24, по-друге, часовий ряд є сильно нестационарним, по-третє, у часовому ряді є кілька значних відхилень (outliers), зокрема у 3-му та 4-му кварталах 2007-го року та 1-му кварталі 2012. Ці проблеми були послаблені нами через застосування фільтра Ходріка-Прескота та згладжування часового ряду. Результати представлено на рисунку 5.

Зміни у рівні надання податкових пільг не мають статистично значимого впливу на динаміку випуску продукції. Більше того, динаміка втрат бюджету від пільгового оподаткування є менш стійкою, ніж для податкових платежів. Отримані оцінки свідчать про неефективність податкових пільг, що надаються в Україні, у крайньому разі цього позитивного ефекту не спостерігається у ВВП. Бізнес загалом в Україні не відчуває на собі надання пільг і функціонує відокремлено від програм державної підтримки. Такий стан речей є результатом непродуманості механізму надання пільг, оскільки вони не діють на збільшення добробуту суспільства та суб'єктивності у їх розподілі, що є наслідком корупції або родинних зв'язків і першопочатково не ставить на меті збільшення випуску продукції.

ВИСНОВКИ

Головним висновком з отриманих результатів є те, що податкові пільги та цикли економіки не мають пов'язаної між собою динаміки. Це вказує на необхідність перегляду системи надання податкових пільг в Україні з переорієнтацією на більш активне її використання як контрциклічного інструменту фіскальної політики. Іншим аспектом надання податкових пільг в Україні є їх загальна неефективність, що також свідчить про нагальну потребу інвентаризації як самих пільг, так і вдосконалення системи їх надання. Реформування системи надання пільг з метою підвищення їх дієвості і переоріє-

нтації на цикли ділової активності може здійснюватись через впровадження системи постійного моніторингу їх результатів, прозорого та публічного обліку наданих податкових пільг, надання пільгам адресного характеру.

Література:

1. Жовнер В.В. Бюджетно-податкові важелі в макроекономічних концепціях стимулювання економічного росту / В. В. Жовнер // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2012. — № 2. — С. 134—153.
2. Савченко Т. Циклічність економічних процесів та вплив Національного банку України на фази економічних циклів / Т. Савченко // Вісник НБУ. — 2011. — № 6. — С. 38—44.
3. Половнєв Ю., Ніколайчук С. Оцінка циклу ділової активності української економіки // Вісник НБУ. — 2005. — № 8. — С. 4—8.
4. Ніколайчук С., Марійко Є. Оцінка рівноважних та циклічних компонент макроекономічних показників за допомогою фільтра Кальмана // Вісник НБУ. — 2007. — № 5. — С. 58—64.
5. Nelson C. R., Plosser C. R. Trends and random walks in macroeconomic time series: some evidence and implications / C. R. Nelson, C. R. Plosser // Journal of Monetary Economics — Vol. 10. — Issue 2. — 1982. — P. 139—162.
6. Chan K.H., Hayya J.C., Ord K.A. Note on Trend Removal Methods: The Case of Polynomial Regression versus Variate Differencing / K. H. Chan, J. C. Hayya, K. Ord // Econometrica — Vol. 45. — Issue 3. — 1977. — P. 737—744.
7. Harvey A.C., Jaeger A. Detrending, Stylized Facts and the Business Cycle / A.C. Harvey, A. Jaeger // Journal of Applied Econometrics. — Vol.8. — Issue 3. — 1993. — P. 231—247.
8. Ramey V.A., and M.D. Shapiro (1998): "Costly Capital Reallocation and the Effects of Government Spending," Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 48(1). — P. 145—194.
9. Fisher J.D. M., and R. Peters (2010): "Using Stock Returns to Identify Government Spending Shocks," Economic Journal, 120(544). — P. 414—436.
10. Blanchard O., and R. Perotti (2002): "An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending," Quarterly Journal of Economics, 117(4). — P. 1329—1368.
11. Ilzetzki E., E. Mendoza, and C. Vegh (2010): "How Big (Small?) are Fiscal Multipliers?" NBER Working Paper No. 16479.
12. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: монографія / за заг. ред. А.А. Тарангул; Нац. унів-т ДПС України. — Ірпінь, К.: Фенікс, 2012. — 532 с.
13. Canova F. Does Detrending Matter for the Determination of the Reference Cycle and the Selection of Turning Points? / F. Canova // Economic Journal. — Vol.109. — № 452. — 1999. — P. 126—150.
14. Ramey V.A., and M.D. Shapiro (1998): "Costly Capital Reallocation and the Effects of Government Spending," Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 48(1). — P. 145—194.
15. Fisher J.D. M., and R. Peters (2010): "Using Stock Returns to Identify Government Spending Shocks," Economic Journal, 120(544). — P. 414—436.
16. Blanchard O., and R. Perotti (2002): "An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending," Quarterly Journal of Economics, 117(4). — P. 1329—1368.
17. Ilzetzki E., E. Mendoza, and C. Vegh (2010): "How Big (Small?) are Fiscal Multipliers?" NBER Working Paper No. 16479.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2013 р.